

Ljubisav Marković

(Nadaljevanje)

KOOPERACIJA

Tečaj politične ekonomije

4. Razlika v družbenih pogojih

Kooperacijo kot obliko dela zašedimo v vseh zgodovinskih obdobjih. Porajala se je stihijsko na samem pragu človekove kulture, v prakomunističnih skupnostih. Te skupnosti so nastale hkrati z njo in zato popolnoma prevladuje v njih kot družbena proizvodna sila.

Kooperacijo so prav tako v velkem obsegu uporabljali v vseh nadaljnjih obdobjih. O tem priča dosti spomenikov. Omogočila je velikanska dela starih narodov, kakršna so piramide v Egiptu, kitajski zid, rimski koloseji in akvadukti, veličastni arami in cesarske palače ter mnogo trdnjav, katerih stolpi še danes grozeče štrle v nebo. Njeno delo so tudi mnogi kanali, ki so dali življenje in civilizacijo dolinam Nila, Gangeša, Jangcejkanga itd. Njeni udje so bili stotine tisočev delavcev, s katerimi je prenašala skale in kopala po tisoč kilometrov dolge kanale.

Ta dela pa govore samo o čudežih človekovega skupnega dela. Pa tudi o njegovih spretnostih in veščinah. Ta dela pa sama po sebi ničesar ne povedo o družbenih razmerah in odnosih, v katerih so bila napravljena. V tem pa se kooperacija prvotnih lovcov bistveno razlikuje od kooperacije sužnjev, ki so bili zakopani v španski rudnikih srebra za koristi rimskih gospodarjev sužnjev, ali pa od kooperacije meznih delavcev pri kovanju k strojem kapitalističnih tovarn. Od vseh teh pa se prav tako bistveno razlikuje kooperacija svobodnih proizvajalcev zrele socialistične družbe.

Kooperacija prvotnih ljudi je bila samonikla. Pomenila je naravno obliko njihovega življenja in obstoja. Z njo se je človek rodil in z njo je obstal. Drugače tudi ni bilo mogoče zaradi skrajnega pomanjkanja in slabosti tako orodij za delo kakor tudi sredstev za osebno potrošnjo. Posameznik je bil preslab, da bi obstal sredi surove borbe za divjimi zvermi in stihijo narave. Samo najkrepkejša vez, kooperacija, njena množična moč, ki je nadomeščala posameznikovo slabost je omogočala nabavo najosnovnejših sredstev za življenje v tisoč letih zelo slabotnega človeka.

Zato ta kooperacija »... sloni po eni strani na skupni lastninski pogojev za proizvodnjo, po drugi strani pa na dejstvu, da izolirani individuum ni bil sposoben prerezati popkovine, s katero je bil navezan na svoje plemo ali skupnost, kakor se tudi pri čebelah individuum ne more odtrgati od panja« (Marx, Kapital I, str. 282 lat.)

Zatorej pomeni kooperacija v teh razmerah sodelovanje svobodnih in enakopravnih ljudi, čeprav so bili še na pol živili in čeprav se niso zavedali sami sebe in svojega stanja. Kooperacija je bila njihovo skupno delovanje, nekaj, kar je bilo samo po sebi razumljivo in zato je bilo organizirano delovanje plemena ali širše plemenske družine. Njim pa je pripadala tudi

družbena proizvodna sila, ki so jo v kooperaciji razvijali, kakor tudi proizvod, ki jim ga je uspelo z njo iztignati naravi.

Tu so bili družbeni odnosi izenačeni s kooperacijo. Kooperacija ni bila samo meja proizvodnje in razdelitve, temveč tudi celokupnega življenja, ki je bilo sicer ozko in nerazvito, toda polno vrtil enakopravnih posameznikov, moških in žena. V takih odnosih ni bilo in niti ni moglo biti izkoriščanja in gospodarjenja nedelavcev nad delavci. Vsi so morali biti delavci.

V naslednjih obdobjih pa so družbeni odnosi temeljito spremenili. Pogoj za proizvodnjo ni bila več skupna, temveč privatna lastnina. Ti pogoji so se vse bolj osredotočali v rokah posameznikov, privatnih lastnikov. S tem se je dvigala tudi njihova moč in gospodarjenje v družbi. Lastniki niso več delali, temveč so silili druge, množico, da delajo za njih in po njihovih ukazih. Kooperacija ni več vznikla iz samih delavcev, temveč so jim jo s silo vsiljevali. Nastajala je kot potreba gospodarja, zemlje in živine, galej in rudnikov, zlata in oboroženih skupin ljudi, ki so to lastnino ščitili in se borili za njo.

Zatorej družbena proizvodna sila kooperacije ni pripadala delavcem. Pripadala je njihovim gospodarjem. Kajti, dokler so delavci izolirani, ta sila ne obstoji. Nastala je takrat, ko so gospodarji lastnino zbirali te delavce in jim začeli ukazovati na razne načine. Zato se zdi, da ta kooperacija ni lastnost združenega dela, temveč stvar, gospodarjeve privatne lastnine. Zlasti se to zdi kapitalistu. Zanj je sila kooperacije tajinstvena, toda notranja moč njegovega kapitala.

Zato tudi proizvode kooperativnega dela ne prisvajajo združeni delavci. Prisvajajo jih gospodarji lastnino in njihovega dela. Nekdaj so to bili lastniki sužnjev. Kasneje spet fevdalci. Končno kapitalisti. Kakršna je pač bila doba. Del so sicer morali odstopiti delavcem, živim udom kooperacije, da bi se lahko gibal in večal gospodarjevo bogastvo. Toda odstopali so jim majhen del, samo toliko, kolikor je bilo potrebno za obstoj in nadaljevanje vrste podrejenih sužnjev.

V teh obdobjih je za kooperacijo značilna podrejenost dela in izkoriščanja. Ustvarila je čudežne spomenike in razkošne palače, toda namenjene uživanju gospodarjev lastnino. Rimskemu sužnju je prinesla nagobčnik na usta, verigo okrog vratu in okove na noge. Fevdalnemu kmetu, ki ga je gospodar izkoriščal tako v kooperaciji na svojem imetju ter dvoru kakor tudi izven njega, je prinašala vedno večje breme in številne obveznosti do raznih knezov, baronov, grofov in verskih poglavarjev. Meznemu delavcu pa je prinesla nevidno verigo, s katero ga je priklenila h gospodarju kapitalistu, hrepeneč pogled na vse večje bogastvo, ki ga je ustvarjal, ki pa mu ni bilo dostopno in pa strašno negotovost,

ali bo ostal pri delu in obdržal z borbo doseženi standard.

5. Razlike v prisiljevalnih metodah

Med kooperacijo suženjske in fevdalne ter fevdalne in kapitalistične dobe pa je razlika.

Suženjska in fevdalna pot kooperacije sloni na odnosih izvenekonomskega prisiljevanja. Največja množica proizvajalcev ima zemljo in druga drobna sredstva za proizvodnjo. Ne čutijo potrebe, da bi se podredili poveljstvu velmoža in delali za njegov račun. Njihov ekonomski obstoj je možen brez ukazovanja in kooperacije, ki bi jo vsiljevali gospodarji. Zato jih je bilo treba prisiliti k podrejenosti in na delo za gospodarja z izvenekonomskega sredstvi, z mečem in ropanjem.

V suženjski dobi so bili številni vojni. Njihov pravi smoter ni bilo samo ropanje premaganih narodov. Se več, te vojne so pomenile neko vrsto množičnega lova na ljudi, množično spreminjanje svobodnih ljudi v sužnje velikih, zmagovitih gospodarjev.

Podoben je bilo tudi v fevdalizmu. Fevdalna gospoda je kmetje z ropanjem imetja in ogroževanjem njihovega življenja prisiljevala k podrejenosti. Da bi se kolikor toliko zaščitili pred najhujšim zlom, so bili ti kmetje primorani iskati zaščito pri kakšnem plemiču nasilniku in mu v »zahvalo« izročiti svojo zemljo, to se pravi, sebe in svojo družino spremeniti v podložnike, ki morajo izpolnjevati vrsto obveznosti do tega »zaščitnika«.

Kapitalistična kooperacija je zrasla na drugačnih tleh. Njena predpostavka je svoboden delavec v pravem smislu. Toda ta delavec ima to »svobodo«, da je osvobojen, oddvojen od vseh sredstev za proizvodnjo. Le-ta so zbrana v rokah privatnih lastnikov, kapitalistov. Da ne bi umrl od lakote je ta delavec, proletarec prisiljen, da svojo »svobodo« svobodno spremeni v suženjsko delo za kapitalista, da gre k lastniku sredstev za proizvodnjo in mu ponudi svoje roke ter se podredi pogojem kooperacije, ki jo organizira kapitalist. Samo tako lahko pride do življenjskih sredstev.

Čeprav je tudi kapitalist dostikrat potegnil meč iz nožnice, ali pa uporabil še hujša orodja, vendar je v prvi vrsti ropal in kopljal tuja sredstva za proizvodnjo. Moral je s silo, pa tudi z gosposkimi zakoni blagovnega gospodarstva, samo oddvojiti proizvajalca (kmeta) od njegovih sredstev za proizvodnjo, da bi ga spremenil v proletarca. Zlasti so to množično opravljali v začetku, dokler ni kapitalist stabil še trdno v ekonomskem pogledu. To tudi predstavlja bistvo te tako imenovane prvotne akumulacije kapitala. Pozneje pa, ko je dvakratno osvobodil proizvajalca — od prejšnje fevdalne odvisnosti in pa tudi od njegovih sredstev za proizvodnjo — je kapitalist prepustil nadaljnji razvoj procesa ekonomskim zakonom. Proletarec je moral v bistvu postati njegov moderen suženj.

Zaradi tega kapitalistična kooperacija sloni na odnosih gosposkega prisiljevanja.

6. Razlika v tehnični osnovi

V vseh obdobjih kaže kooperacija razliko tudi glede svoje tehnične osnove.

Pred kapitalizmom je tehnično osnovo dela in torej tudi kooperacije predstavljalo drobno orodje za delo, drugo orodje in obrtniška veščina delavca. Ta orodja sama po sebi niso zahtevala družbenega delovnega procesa. Kooperacija ni bila pogoj za njihovo funkcioniranje. Nasprotno taka orodja so zahtevala posamični delovni proces. Ni jim ustrezala družbena, temveč posamična uporaba. Kmet je prav tako dobro in celo še boljše ravnal s plugom ali sekirjo, če je delal zase, kakor pa suženj, ko je delal za svojega gospodarja.

Zaradi tega kooperacija tedaj ni imela nekega svojega mehaničnega okostja, ki bi jo le-to zahtevalo kot družbeni delovni proces. Zato pa ustvarja okostje sama skupno z delovanjem svojih živih udov. Njeno živo telo, ki ga sestavljajo mnogi delavci, je tudi objektivni temelj za družbeno izvrševanje dela kakor tudi za družbeno funkcioniranje sredstev za proizvodnjo. To tem bolj, čim bolj je bilo delo med posamezniki njenimi delavci tako razdeljeno, da so posamezniki ali skupine opravljale na predmetu, ki so ga izdelovale, samo posamezna dela. Ko je razvijal kooperacijo, je kapitalizem izvršil revolucijo v njeni tehnični osnovi in notranji strukturi.

Kapitalizem je vsekakor začel svoj vzpon na tisti tehnični osnovi, ki jo je zatekal na ročnem delu in obrtniški veščini. Toda moral se je spoprijeti z omejenimi možnostmi za povečanje proizvodnje ali kapitala, ki so izhajale iz takega stanja. Na določeni stopnji svojega razvoja je prešel to mejo s tem, da je spremenil to tehnično osnovo. Namesto ročnega dela je uvedel v njene temelje stroj, strojni mehanizem.

Ta sprememba, ki pomeni revolucijo v materialni proizvodnji, ali, kakor pravimo, industrijsko revolucijo, je imela bistveni pomen za nadaljnji družbeno-ekonomski razvoj.

Strojni mehanizem, ki sam namesto delavca ravna z določenimi orodji in obdeluje proizvod, zahteva že po svoji naravi ne posamični, temveč družbeni delovni proces. Nekaj popolnoma nastrojenega ročnemu orodju. Kooperacija postane sedaj pogoj, brez katerega ni mogoče spraviti strojnega mehanizma v pogon. Pa tudi sama uporaba teh proizvajalnih sil računa s proizvodnjo za družbene, ne pa za posamične, privatne potrebe.

Ta sprememba je znova odprla vrata obdobju, v katerem je postala kooperacija v širšem obsegu nujna oblika dela, taka oblika, ki uporablja močna, vse bolj delotvorna orodja za delo. Nujna pa ni bila zategadelj, da bi nadomestila človekovo slabost, kakor je to bilo v prvotni skup-

nosti, temveč da bi izrazila njegovo vse večjo moč pri obvladovanju zunanje narave. Kooperacija je postala sedaj v vseh področjih gospodarstva stalna oblika za progresivni razvoj dela in za njegovo znanstveno organizacijo. Zgrajevala se je z vsestransko uporabo znanosti in tehnike kot kooperacija enovrstnih in različnih strojev ter živih posameznikov, ki dajejo smer gibanju, strojem pa prepuščajo opravljati proces proizvodnje in ga celo nadzorujejo.

Ali so kapitalisti izvršili ta prevrat podzavestno? Začeli so ga z drugim, omejenim ekonomskim razumom. Ta razum je bil praktičen: več blaga, nižje lastne cene, večji zaslužek, to se pravi profit. Zaradi tega ima ta proces svoje posebnosti pa tudi globoka nasprotja.

7. Posebnosti kapitalistične kooperacije

Razen tega, kar smo navedli do sedaj, pa ima kapitalistična kooperacija še nekatere druge posebnosti.

a) Prva posebnost se tiče upravljanja kooperacije.

Kooperacija je družbeni delovni proces. Kapital je napravil ta proces za družbeno kombiniran. Proces dela je razčlenil, napravil v njem razdelitev dela — med delavci, ali med stroji in skupinami delavcev. S stroji, ki so tehnična osnova, je kapital povzročil, da je družbeno kombinirano delo postalo pogoj za proizvodnjo. Prav tako pa tudi upravljanje tega dela.

»Vsako neposredno družbeno ali skupno delo v velikem obsegu bolj ali manj zahteva, da z njim upravljajo. Da bi se vskladile individualne dejavnosti in izvršile splošne funkcije, ki izhajajo iz gibanja celotnega proizvodnega telesa, takega gibanja, ki se razlikuje od gibanja njegovih samostojnih organov.« (Kapital I., str. 279, lat.)

Ta nujna funkcija upravljanja je postala ena funkcij kapitala takoj, ko je spravil pod svoje poveljstvo večje ali manjše število delavcev. Stvar se v ničemer ne spremeni, če namesto kapitalista opravlja to funkcijo od njega plačani direktor.

Upravljanje družbeno kombiniranega dela je proizvajalna funkcija, če gre za področja materialne proizvodnje. Kooperacija dejansko razširja pojem proizvajalnega dela. Sedaj ni proizvajalno samo tisto delo, ki je v neposrednem stiku s predmetom dela in ki ga obdeluje, temveč tudi tisto delo, ki kot organ skupnega dela zagotavlja njegovo enotnost in sklad. »... pri vsakem delu, kjer kooperirajo mnogi individui, se kaže povezanost in enotnost procesa nujno v neki ukazovalni volji in v funkcijah, ki ne zadevajo posamičnih del, temveč celotno dejavnost delavnice kot pri dirigentu kakšnega orkestra. To je proizvodno delo, ki se mora opravljati pri vsakem kombiniranem načinu proizvodnje.« (Marx, Kapital III., str. 341, lat.)